

Vogels verzamelen op penningen

Arnold Nieuwendam

Foto's: A.K. Nieuwendam.

Inleiding

De vogelaar Gerard Steinhaus (1958) heeft in Nederland maar liefst 409 vogelsoorten waargenomen*. Het aantal dat ik als verzamelaar op Nederlandse penningen kon vinden is echter heel klein, circa veertig. Daarbij moet wel worden bedacht dat ik me, net zoals de vogelaars, beperk tot die vogels die ik met eigen ogen heb waargenomen en die afkomstig zijn van eigen bodem. Als vogelkenner bent u waarschijnlijk ook beter op de hoogte van de vele honderden soorten dan van penningen. Wat zijn dan penningen en wat hebben zij met vogels uit te staan, vraagt u zich inmiddels af.

Omstreeks het jaar 1438 werd in Italië de eerste penning ontworpen door Pisanello, voornamelijk om cadeau te doen en als propagandamiddel van de toen heersende vorsten. Een duur relatiegeschenk, zouden wij nu zeggen, want ze werden in goud, zilver en brons vervaardigd. Een penning moet u niet verwarren met een munt, die een wettig betaalmiddel is; een penning is doorgaans een sier- of kunstvoorwerp, meestal van metaal en vaak niet groter dan zo'n tien centimeter doorsnede, met een voorstelling aan beide zijden. Heden ten dage worden er penningen ontworpen met een veelheid aan onderwerpen, door beeldhouwers, edelsmeden en industrieel ontwerpers, niet alleen in brons maar in alle denkbare materialen.

Vogels in het brons vereeuwigd

Vogels komen op munten zeer veel voor, in tegenstelling tot penningen en deze munten zijn ook makkelijker te verzamelen. Een vriendin van mij verzamelt munten met vogelafbeeldingen; het aantal daarvan overtreft vele malen dat van de gegoten penningen, mede omdat verscheidene landen jaarlijks een muntenset uitgeven met daarop afgebeeld prachtige uitheemse soorten. Om verwarring met munten te voorkomen zal ik vanaf hier alleen over penningen schrijven.

Mijn hart gaat uit naar gegoten penningplastieken, die qua artistiekheid met kop en schouders uitsteken boven de meer fabrieksmatige slagpenningen. Landschapjes, figuren en bijna alle voorstellingen die u zich kunt indenken, vullen het kleine ronde vlak. Daarbij maakt de afmeting het vaak uiterst moeilijk om tot een ruimtelijk en expressief eindresultaat te komen. Er bestaan traditionele herinnerings- en gebruikspenningen met daarnaast vrije creaties met vogels. In de afgelopen decennia hebben bekende kunstenaars zich met het uitbeelden van deze dieren beziggehouden, in opdracht of op penningen naar vrij ontwerp. Daarnaast zijn er ook veel aan de fantasie ontleende en prehistorische vogelachtigen afgebeeld (engelen en elfjes laat ik hier buiten beschouwing). Een mythologisch dier als een Phoenix vindt u maar bij enkele medailleurs. Haviken en arenden komen veelvuldig voor, al of niet in symbolische samenhang met de tekst. Sierkunstenaars als J. Jongert en C.J. van der Hoef hebben in het interbellum, de periode tussen de beide wereldoorlogen, hiervan pracht-exemplaren in art déco en Jugendstil gerealiseerd. In 1989 maakte de beeldhouwer Jos Reniers in opdracht van de gemeente Valkenswaard vijf staande penningen met valken erop afgebeeld.

Vogels op duin- en boomtoppen, op het strand, vliegend, zittend, drijvend, zijn als detail en versiering te vinden.

Hanen komen meestal voor in relatie met branden en duiven kunt u vooral op historische en

huwelijkspenningen vinden of als bringer van de vrede. Uilen als symbool van de wijsheid worden hoofdzakelijk op universiteitspenningen gezet, maar ook op de keerzijde van portretpenningen waarop geleerde personen zijn afgebeeld. Pauwen die hun verenpracht tonen, vindt u bij diverse medailleurs, onder andere op een gestileerd ontwerp van Elisabeth Varga. De Ooievaar komt het meest voor op penningen over Den Haag, daar dit dier ook het stadswapen siert. De medailleur Henk van Bommel laat de Ooievaar een kindje brengen. Theo van de Vathorst boetseerde op de klinkers van het alfabet een serie kleine penningen, met op de u een uil en op de l een ibis. Een groep meeuwen en pinguïns werden door Barbara de Clercq-Brinkgreve vereeuwigd in brons. Een nest met jonge vogels wordt meestal geassocieerd met pasgeborenen of jongeren, zoals de ontwerpers Guus Helleegers, Carla Klein, Christina Nijland en Geer Steyn in hun creaties laten zien. Daarentegen maakte Lucie Nijland in 1985 als een der weinigen in Nederland een protestpenning, een felle aanklacht tegen de vangst van trekvogels in Italië. Afgebeeld werden vliegende en dode vogels, met de tekst: 'PASSARE NON RITORNO, Gli uccelli micratori'. Vrij vertaald: 'Voorbijtrekkende vogels die nooit meer terugkeren'.

De volgende herkenbare soorten zijn, enkel- of meervoudig, door mij in brons en zilver gevonden: Kuifleeuweriken, ibissen, Nachtegalen, mussen, pelikanen, uilen, Pauwen, zwanen, kippen, zwaluwen, hanen, kuikens, eenden, Parelhoenders, Haviken, Roodborstjes, Maraboes, reigers, Ooievaars, Lepelaars, mezen, mussen, kalkoenen, merels, ganzen, valken, (zee)meeuwen, Kramsvogels, Vogelbekdieren, Merletten, pinguïns, Kraanvogels, albatrossen, Kuifeenden, (Vis)arenden, papegaaien, strandlopers en duiven. Daar ik me pas enkele jaren met dit thema bezighoud, zullen er wellicht in de komende jaren meer exemplaren door mij worden ontdekt, ook omdat er steeds nieuwe ontwerpen het licht zien, maar een aantal van 409 stuks verwacht ik zeker niet te halen.

Afbeelding 1. 'Artis' Vz: slagpenning 60 mm brons (1930-1 VPK) Tjipke Visser.

De penningen

Twee Kraanvogels op de voorzijde van een geslagen sierpenning uit 1930, met onderaan de tekst ARTIS, ontworpen door Tjipke Visser (afbeelding 1). De kleine cirkel is het monogram met een T en een V erin. Het opschrift: KON.ZOÖL.GEN. NATURA ARTIS MAGISTRA, en het opschrift TUAMUR EXEMPLA NATURA INTACTAE (laat ons de voorbeelden der onge-repte natuur beschouwen en beschermen) is te lezen op de keerzijde. Op een penning uit 1934 ziet u een **zeemeeuw** in duikvlucht, gemodelleerd door Leendert Bolle (afbeelding 2). Boven de vogel drijven enkele wolken en daaronder be-

Afbeelding 2. 'Lucht en Water' Vz: slagpenning 60 mm brons (1934-1 VPK) Leendert Bolle.

vindt zich de zee met een zeilbootje. Twee vissen onder water en boven de zeespiegel hetzelfde bootje zijn te zien op de andere zijde. Op de keerzijde van een portretpenning van Erasmus, uit 1936, ontworpen door B. Ingen-Housz, staat **een uil**, getooid met zotskap, zittend op een globe omgeven door lauwertakken, met de tekst 1536-1936 (afbeelding 3). Een andere uil vindt u op de penning Leidse Universiteit gemaakt door

Afbeelding 3. 'Erasmus' Kz: slagpenning 60 mm brons (1936-1 VPK) B. Ingen-Housz.

Ek van Zanten, met het Latijnse opschrift: PRINCEPS.OMNIVM.VIRTVM.SAPIENTIA, (de eerste van alle deugden is de wijsheid), deze tekst is ontleend aan de Officiis van Cicero: 1,153. Op de keerzijde is een plattegrond van Leiden te zien met daarin de datum 1575-1975, en het opschrift: ACADEMIA LVCDVNO BATAVA (Leidse Universiteit) met het devies van de Universiteit: PRAESIDIUM LIBERTATIS (Bolwerk der vrijheid, afbeelding 4).

Een der mooiste penningsculpturen met een mythologische voorstelling is Leda en de Zwaan van de beeldhouwer Fred Carasso, die hij in

Afbeelding 4. 'Leidse Universiteit' Vz: slagpenning 70 mm brons (1974-2 VPK) Ek van Zanten.

wierp (afbeelding 5). De voorstelling loopt aan beide zijden door. Sprookjes worden eveneens op poëtische wijze verbeeld: Niels Holgersson is de titel van een penning van Marianne Letterie die zij in 1985 creëerde. Op de ene zijde vliegen twee **ganzen** met het voetje van Niels dat onder de vleugel vandaan steekt en op de andere kant **één gans** (afbeelding 6), een voorstelling gebaseerd op het verhaal van Andersen. Op een an-

Afbeelding 5. 'Leda en de Zwaan' Vz: 45-50 mm brons (1967-2 VPK) Fred Carasso.

dere penning van haar treffen wij Parelhoenders aan. De duif van Noach is een van de meest geliefde penningen onder verzamelaars. Deze werd geboetseerd door de artieste Ruth Brouwer in 1986 (afbeelding 7). De toepasselijke tekst op de keerzijde luidt: en zie een vers olijfblad was in haar snavel (Gen 8: 11).

Het idee van een Ooievaar kwam bij de beeldhouwster Carla Klein steeds bovendrijven tijdens het portretteren van haar vriendin Liesbeth: zij zette dit dier op de keerzijde van de gegoten penning uit 1980 (afbeelding 8). De kunstenaars beeldde op haar penningen zo'n 14 vogels uit,

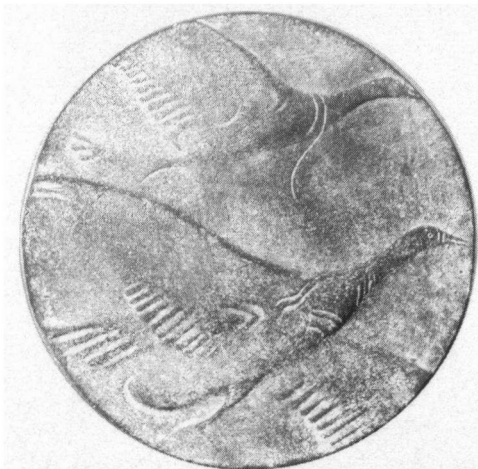

Afbeelding 7. 'Duifje van Noach' Vz: 55 mm brons (1986-1 VPK) Ruth Brouwer.

dieren af op haar éénzijdig gegoten penningen, waaronder drie Kraanvogels, uit 1967 (afbeelding 11).

De beeldhouwer Guus Hellegers maakte een geslaagd ontwerp met jonge zwaluwen in de jaren 1981/1988, met de treffende tekst 'Verlangen naar de einder - het nest wordt te klein'. U ziet op de voorzijde dat de vier diertjes zich verdringen en op de keerzijde zitten de beide ouders die het nest, dat onder de dakgoot zit, in de gaten houden (afbeeldingen 12 en 12a).

Op humoristische en overduidelijke wijze werden

Afbeelding 6. 'Nils Holgersson' Kz: 86 mm brons (1985-1 VPK) Marianne Letterie.

bijvoorbeeld op de voorzijde van een huwelijkspenning uit 1991: twee baltende Futen (afbeelding 9). En op een andere met drie kinderportretten uit 1996 zette de medailleur drie jonge Boerenzwaluwen op het nest, met de tekst: 'Wij zijn nog niet uitgevlogen' (afbeelding 10). De vogels kijken reikhalzend uit naar het moment van uitvliegen, maar zijn daar nog niet aan toe. De beeldhouwster Christl Seth-Höfner beeldde veel

Afbeelding 8. 'Liesbeth met Ooievaar' Kz: 90 mm brons, 1980 Carla Klein.

ullen gerealiseerd door medailleur Henk van Bommel (afbeeldingen 13 en 13a). De kunstenaar Adri van Rooijen boetseerde 175 kleine reliëfs op één beeld, De Dromer. Op een van deze eenzijdige plaquettes zijn twee Pauwen te zien (afbeelding 14). Een eenzijdig zilveren uitgave met daarop een tak met twee Turkse Tortelduifjes werd in 1994 gemodelleerd door de beeldhouwster Nynke Schepers (afbeelding 15). De

Afbeelding 9. 'Huweljkspenning met Futen' Vz: 58 mm brons, 1992 Carla Klein.

Afbeelding 11. 'Kraanvogels' Vz: 80 mm brons, 1967 Christl Seth-Höfner.

Afbeelding 12. 'Het uitvliegen der jongeren' Kz: 47 mm brons, 1981/1988 Guus Hellegers.

Afbeelding 10. 'Drie kinderportretten' Kz: 85 mm brons, 1996 Carla Klein.

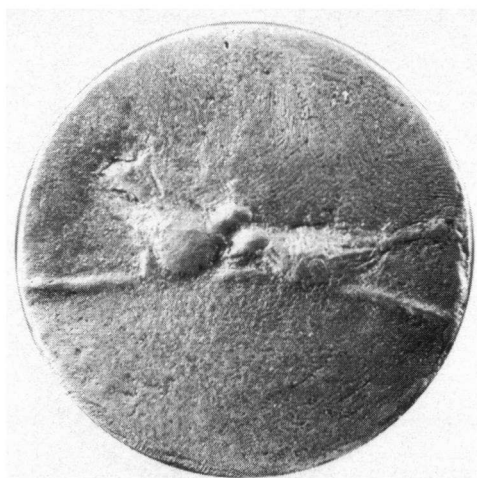
Afbeelding 12a. 'Het uitvliegen der jongeren' Vz: 47 mm brons, 1981/1988 Guus Hellegers.

Afbeelding 13. 'Uilen' Vz en Kz: 110 mm brons, 1963 Henk van Bommel.

Afbeelding 14. 'Twee Pauwen' Vz: 54-210 mm brons, 1985 Adri van Rooijen.

Afbeelding 15. 'Liefkozen' Vz: 45 mm zilver, 1994 Nynke Schepers.

Afbeelding 13a. 'Uilen' Vz:110 mm brons, 1983 Henk van Bommel.

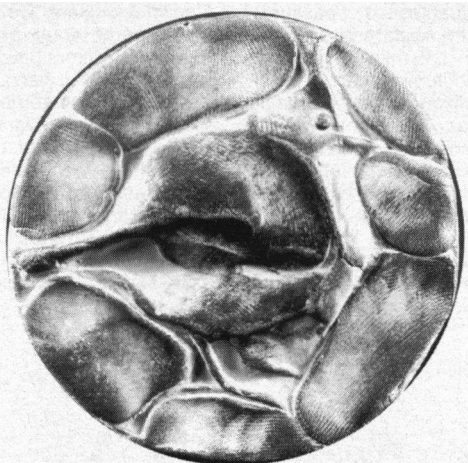
Afbeelding 16. 'Geboortepenning met albatros' Vz: 64-68 mm brons, 1988 Geer Steyn.

Afbeelding 16a. 'Geboortepening met albatros' Vz: 64-68 mm terracotta, 1988 Geer Steyn.

Afbeelding 17. 'Visarend' Vz: 80 mm terracotta, 1991 Geer Steyn.

Afbeelding 18. 'Kuifleeuwerik' Vz: 72 mm terracotta, 1983 Geer Steyn.

beeldhouwer Geer Steyn heeft een voorkeur voor bijzondere vogels, zoals de **albatros**, de **Visarend**, en de **Kuifleeuwerik** (afbeeldingen 16, 16a, 17 en 18). De originele geboortepeningen met de albatrossen zijn door de medailleur gemaakt voor Engelse vrienden, naar aanleiding van de blijde komst van JENNIFER ELISABETH en SARAH JANSJE. De twee penningen hebben op de keerzijde de beide namen en het omschrift: BORN INTO THE PARKER HOLLAR FAMILY (geboren bij de familie PARKER HOLLAR) met een kuiken tussen de tekst.

Tot slot

Met verrekijker en vogelgidsje bij de hand zien mijn vrouw en ik tijdens de wekelijkse fietstochtes over de Waterlandse Zeedijk de bekende weide- en watervogels. Daarbij is er altijd een leuke strijd wie in het vroege voorjaar de eerste Grutto, Kievit of zwaluw hoort of ziet. Langs de

IJsselmeerdijk zijn onverwacht grote aantallen Meerkoeten, ganzen, Futen, Aalscholvers of zwanen te zien, die een week later natuurlijkerwijs weer verdwenen zijn. Dan de Torenvalken en Bruine Kiekendieven die boven de dijken en sloten zweven, daarbij veelvuldig aangevallen door Kieviten en Grutto's.

De plotselinge duik van een Visdiefje is voor Amsterdammers uit DE PIJP heel bijzonder om gade te slaan. Echt fanatieke vogelaars zijn wij niet, maar wij genieten er niet minder om.

Wie de afbeeldingen bekijkt, begrijpt dat de makers creatieve vogelaars zijn, die met een duidelijke stilering in eigen handschrift de gevederde vrienden hebben weergegeven. Op tentoonstellingen krijgen penningen met daarop vogels mijn extra aandacht, maar in de natuur een Veldleeuwerik te horen, zwanen te zien vliegen en een Kemphaantje te ontdekken, blijft voor mij toch het meest bijzondere.

■ A.K. Nieuwendam, Mesdagstraat 49 huis, 1073 HK Amsterdam, (020) 676 70 26.

Noten:

* Jagen op een dikbekfuut, F.G. de Ruiter. NRC Handelsblad
PROFIEL 1 mei 1997, bijlage Vogels, vogelaars.

** Alle penningen zijn gegoten, tenzij anders vermeld.